

# ภูมิปัญญาไทยจากเพลงกล่อมเด็ก

วาสนา กาญจนะภูษะ

## บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของคนไทยมีความเด่นชัดในด้านภูมิปัญญาที่หลากหลายดังเห็นได้จาก ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม สิ่งหนึ่งคือเพลงที่ใช้ในการกล่อมเด็ก การขับกล่อมให้เด็กนอนนั้นแท้จริงแล้วมีความเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้มีคุณภาพ โดยชาวบ้านได้แสดงภูมิปัญญาไทยที่มีแนวคิด สาระ แฝงอยู่ในบทเพลงที่ใช้ขับร้องเพื่อกล่อมเด็ก

ลักษณะของภูมิปัญญาไทยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แสดงออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ภูมิปัญญาแสดงความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว 2) ภูมิปัญญาแสดงเรื่องราวส่วนปัจเจกชน 3) ภูมิปัญญาแสดงคุณธรรมจริยธรรม

บทเพลงกล่อมเด็กนอกจากแสดงให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยดังกล่าวแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในอดีต การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าวิตกว่าเราอาจสูญเสียภูมิปัญญาของชาติอันล้ำค่าบางอย่างไป หากไม่มีการอนุรักษ์เก็บรวบรวมและบันทึกหลักฐานไว้ จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายหากคนไทยทอดทิ้งเรื่องราวและภูมิปัญญาของไทย

## Abstract

Thai wisdom is knowledge which originated from the way of human life and the social and cultural environment. Outstanding examples of wisdom are seen in the Thai way of life such as in the Thai language and Thai literature. One is the lullaby. Singing lullabies to put children to sleep is both an art and a science which fosters and develops the quality of human life. Thais show their wisdom in many areas in the thought and the content of lullabies.

I would like to divide the characteristic about relationship between human and other into three groups of family, individual, ethic and morality.

Furthermore, lullaby is the reflection of sociology and country folk life in the past. However, changing of social may cause some changes for the essence contents of Thai wisdom if we don't put a lot of effort to prevent and protect it.

สังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งเป็นผลมาจาก ภูมิปัญญาไทย เนื่องจากคนไทยมีความฉลาดล้ำลึกในการคิดค้นสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ จากการสะสม ความรอบรู้และประสบการณ์ประกอบเป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนหรือสังคม ได้ถ่ายทอดสืบสานต่อๆ กันมา โดยใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ดังที่ พัทรินทร์ สิริสุนทร (2545: 2) ได้อธิบายความหมายของคำว่าภูมิปัญญาว่า

“ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการคิด การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ของบุคคล กลุ่มบุคคล และชุมชนในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยถูกพัฒนาขึ้นมาจากความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนไทยในสังคมคนไทย กับสิ่งแวดล้อม คนไทยกับความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้องค์ความรู้ ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์เป็นผลให้ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีลักษณะเป็น องค์รวมที่ผสมกลมกลืนได้อย่างแนบเนียนกับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลและชุมชน ผ่านการประยุกต์ปรับเปลี่ยน และสืบทอดต่อมา”

ฉะนั้นภูมิปัญญาไทยจึงเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ผสมผสานจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างวิถีชีวิตของคนไทยกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งมีความเด่นชัดในด้านภูมิปัญญาอันหลากหลาย เช่น ด้านหัตถกรรม ด้านสถาปัตยกรรม ด้านเกษตรกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย การใช้สมุนไพร ด้านศิลปกรรม ด้านศาสนาและปรัชญา ด้านขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี ด้านการอุปโภคและบริโภค รวมถึงด้านภาษาและวรรณกรรมอีกด้วย ดังเห็นได้จาก ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรมส่วนหนึ่ง คือบทเพลงที่ใช้ในการกล่อมเด็ก

ในปัจจุบันสังคมไทยและวิถีไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องด้วยความเจริญทางด้าน วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและอิทธิพลจากวัฒนธรรมของชนชาติอื่นๆ ทำให้คนไทยมีแนวโน้มที่จะ ละทิ้งวิถีไทยที่เคยถือปฏิบัติกันมาแต่ก่อน เช่น การกล่อมเด็กตามวิธีเดิมเริ่มหายไป เพราะผู้เลี้ยง และดูแลเด็กส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้รับจ้าง ไม่ได้มีความรัก ความผูกพัน หรือความห่วงใยเอื้ออาทรต่อเด็ก เหมือนเช่นพ่อแม่กับลูก หรือผู้มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตเช่นแต่ก่อนมา คนเลี้ยงในยุคปัจจุบัน มักกล่อมเด็กด้วยเสียงวิทยุจากบทเพลงสมัยใหม่ตามกระแสนิยมวัฒนธรรมตะวันตกที่ตนชื่นชอบ เพลงร้องเล่นและเพลงประกอบการละเล่นของเด็กก็แทบจะไม่มีผู้จำได้ เพราะเด็กไปร้องเพลงที่จดจำมาจาก ภาพยนตร์ในโทรทัศน์ เช่น เพลงฝรั่ง เพลงจีน เพลงญี่ปุ่น เพลงเกาหลี เป็นต้น และเด็กหันเหไปเล่นของเล่น เล่นเกม หรือกีฬาสมัยใหม่กันเป็นส่วนใหญ่

การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมอย่างรวดเร็วเช่นนี้ มีแนวโน้มที่น่าวิตกว่าคนไทยอาจสูญเสีย ภูมิปัญญาไทยหลายประการไปรวมถึงเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งได้จดจำมาหลายชั่วอายุคน หากไม่เห็นคุณค่า

และเข้าถึงคุณค่าโดยการเก็บรวบรวมและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว วิถีชีวิตไทยส่วนนี้คงต้องสูญหายไปที่สุดในที่สุด ถ้าเป็นเช่นนั้นก็น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่เราคนไทยได้ทอดทิ้งสิ่งที่เป็นเสมือนบันทึกเรื่องราวและภูมิปัญญาของไทยตั้งแต่อดีตโดยสิ้นเชิง เพลงกล่อมเด็กมีปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ (เรียนรู้กันปากต่อปาก) คือการถ่ายทอดด้วยปากจดจำสืบทอดกันมาโดยไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง แต่ในภายหลังจึงมีการจดบันทึกไว้บ้าง

ในการร้องเพลงเพื่อกล่อมให้เด็กหลับนั้น ผู้กล่อมร้องโดยอาศัยการจดจำเนื้อเพลงต่อๆ กันมา เคยร้องอย่างไรก็ร้องตามกันมาอย่างนั้น อาจจะจดจำมาผิดๆ หรือฟังผิดได้ บทเพลงจึงอาจมีการผิดเพี้ยนขาดเกินไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป ความผิดเพี้ยนผิดพลาดนี้อาจมีมากจนทำให้คนรุ่นหลังไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิดในถ้อยคำหรือเนื้อเพลงหรือวัตถุประสงค์ได้จึงเป็นปัญหาที่ควรต้องศึกษาวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

บุปผา บุญทิพย์ (2543: 134) ได้อธิบายถึงลักษณะเพลงกล่อมเด็กว่า

“เป็นเพลงที่ใช้ร้องเพื่อขับกล่อมให้เด็กนอนหลับหรือหายกวนโยเย โดยปกติจะมีท่วงทำนองหรือลีลาซ้ำๆ เนิบๆ อันจะช่วยทำให้เด็กเกิดความเพลิดเพลิน ความอบอุ่น และอารมณ์หายงุ่นง่านได้”

ฉะนั้นวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทเพลงกล่อมเด็กนี้ เป็นร้อยกรองง่ายๆ ไม่ได้เคร่งครัดต่อฉันทลักษณ์มากนัก ขอเพียงแต่ให้เป็นถ้อยคำคล้องจองหรือมีสัมผัสระหว่างวรรคบ้างเท่านั้น นับเป็นวรรณกรรมชนิดแรกๆ ที่เด็กได้สัมผัสได้ยินได้ฟังมาตั้งแต่ยังเป็นทารก ฟังจนเกิดความชินหูทั้งที่ยังไม่รู้ความหมายแต่ก็ได้รับทางศิลปะและความเพลิดเพลินทางสุนทรีย์ด้วย

โดยทั่วไปเด็กจะเริ่มมีปฏิกริยารับรู้ความรัก ความเอาใจใส่จากพ่อแม่ตั้งแต่ยังเป็นทารก ความรักมิได้หมายถึงการเอาใจใส่เลี้ยงดูทางร่างกายเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงด้านอารมณ์ความรู้สึกและจิตใจด้วย ทารกจะรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย ขณะอยู่ในอ้อมแขนอันอบอุ่นเอื้ออาทรของพ่อแม่ การเอาใจใส่ดูแลด้วยความรัก ความทะนุถนอมนี้เองคือที่มาของเพลงกล่อมเด็กไทย

ผาสุก มุททเมธา (2535: 80) อธิบายว่า

“เด็กจะเรียนรู้ภาษามนุษย์ได้เร็วถ้าเด็กได้ยินเสียงมนุษย์อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเสียงพูด เสียงขับกล่อม การพูดจากับเด็ก การเท่กล่อมเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาให้กับเด็กและยังก่อให้เกิดความอบอุ่น ความปลอดภัย ช่วยให้หลับอย่างเป็นสุข ทำให้จิตใจสบายพักผ่อนได้อย่างเต็มที่ เด็กจะเติบโตสมบูรณ์ทั้งทางกายและทางจิตใจ”

หนึ่งในข้อนี้ สุทิวรงค์ พงศ์ไพบุลย์ กล่าวไว้ว่า

“เพลงกล่อมเด็กเป็นเสมือนกระจกเงาสະสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่  
ของสังคมในแง่ต่างๆ ให้ความรู้เรื่องศัพท์ภาษาและความรู้ด้านอื่นๆ ทั้งยังเป็นเครื่องมือ  
ในการอบรมสั่งสอนและให้ความเพลิดเพลินไปด้วยในตัว”

จึงกล่าวได้ว่าเพลงกล่อมเด็กเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อันเป็นภูมิปัญญาไทยแขนงหนึ่ง  
ที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอสาระทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยที่มีส่วนในการ  
หล่อหลอมวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของไทยซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยที่มีแนวคิดสาระที่แฝงอยู่  
ในบทเพลงที่ชาวบ้านไทยใช้ร้องกล่อมเด็ก บทเพลงกล่อมเด็กได้มีการผสมผสานภูมิปัญญาหลายด้าน  
เข้าด้วยกันดังที่ ชุตติวิชา การศึกษานอกโรงเรียน หมวติวิชาพัฒนาสังคมและชุมชน (การศึกษานอกโรงเรียน:  
ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า

“ลักษณะของภูมิปัญญาไทยแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ กล่าวคือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

แวดล้อม

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มุ่งเน้น  
การผลิตเพื่อพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน”

จากลักษณะของภูมิปัญญาไทยดังกล่าวผู้เขียนได้ทำการศึกษาถึงภูมิปัญญาไทยเกี่ยวกับ  
การจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กได้ดังนี้

## 1. ภูมิปัญญาแสดงความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว

### 1.1 แสดงถึงความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก

โดยปกติ เด็กจะเริ่มมีปฏิกริยารับรู้ถึงความรักความเอาใจใส่ของพ่อแม่ตั้งแต่ยังเป็นทารก  
ความรักนี้มีได้หมายถึงการเอาใจใส่เลี้ยงดูทางด้านร่างกายเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงทางด้านอารมณ์  
และจิตใจอีกด้วย ทารกจะรู้สึกมั่นคงปลอดภัยขณะอยู่ในอ้อมแขนอบอุ่นของพ่อแม่ การเอาใจใส่  
ดูแลเรื่องความรัก ความทะนุถนอม ความห่วงหาอาวรณ การแสดงความรักความผูกพัน จึงถูกถ่ายทอด  
ออกมาในเพลงกล่อมเด็ก บทเพลงที่แสดงถึงความรัก ความห่วงหาอาวรณ ทะนุถนอม ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้าเนื้อเอ๋ยเจ้าเนื้ออุ่น เจ้าเนื้อละมุนเหมือนสำลี แม้นไม่ให้ใครต้อง กลัวนวลเจ้า  
จะหมองศรี”

หรือ “เจ้าเนื้อละมุนเอ๋ย เนื้อเจ้าอุ่นเหมือนสำลี แม้นมิให้ผู้ใดต้อง เนื้อเจ้าจะหมองศรี  
ทองดีเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

หรือ “เจ้าทราชมสงวนเอ๋ย สงวนเจ้าไว้แต่บนเรือน แม่มิให้โถมงามไปตามเพื่อน  
อยู่เรือนเจ้าคนเดียวเอ๋ย”  
และ “นอนไปเถิดแม่จะกล่อม นวลละม่อมแม่จะไกว ทองคำแม่ย่ำรำให้ สายสุด  
ใจเจ้าแม่เอ๋ย” เป็นต้น

นอกจากบทเพลงที่แสดงเรื่องราวของความรักในลักษณะดังกล่าวแล้ว บทเพลงบางบท  
ยังแสดงถึงความรักความห่วงใยในภักย์อันตรายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับลูก ดังเพลงกล่อมเด็กที่ว่า

“เจ้าเนื้อละเอียดยะ ช้างมันเข้าเพี้ยด แม่ไม่ให้เจ้าไปดู  
ช้างพลายมันตกน้ำมัน มันคลั่งเป็นบ้าอยู่ แม่ห้ามไว้มิให้ดู  
บุญชูเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

และ “เจ้าเนื้อเย็นเอ๋ย แม่มิให้ไปเล่นที่หาดทราย ครั้นน้ำขึ้นมา  
มันจะพาเจ้าลอยหาย แสนเสียดายเจ้าคนเดียวเอ๋ย” เป็นต้น

เกี่ยวกับเรื่องนี้ อธิดา โมกสิกรัตน์ (2542: 95) อธิบายเพิ่มเติมว่า

“ด้วยเหตุที่เด็กอยู่ในวัยทารก ประกอบกับรูปร่างหน้าตาน่ารักน่าเอ็นดู เพลง  
กล่อมเด็กจำนวนหนึ่งจึงมีเนื้อความที่แสดงให้เห็นว่าผู้ร้องมีความรักและเข้าใจเด็ก เอื้ออาทร  
ห่วงใย ทะนุถนอมเด็ก ความรู้สึกเหล่านี้สังเกตได้จากการใช้คำเรียกเด็กว่า เจ้าเนื้อละมุน  
เจ้าเนื้อนุ่ม เจ้าเนื้อละเอียดยะ เจ้าทองดี เป็นต้น”

## 1.2 แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เลี้ยงกับเด็ก

ครอบครัวไทยในอดีตมีลักษณะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ (ครอบครัวขยาย) ในครอบครัว  
ประกอบด้วยพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ลุงป้าน้าอา อาศัยร่วมกัน ต่างมีความผูกพันต่อกัน ความสัมพันธ์  
ระบบเครือญาตินี้เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความอบอุ่น เกิดความรักความเอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาอาศัย  
ซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมอีกด้วย

มีบทเพลงบางบทที่กล่าวถึงความรักความผูกพันระหว่างผู้เลี้ยงกับเด็ก ในวิถีชีวิตไทยผู้เลี้ยง  
ส่วนใหญ่ ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา เปรียบเสมือนเป็นพ่อแม่ของเด็กที่สืบสายโลหิต  
มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ทำหน้าที่ดูแล เลี้ยงดูเสมือนพ่อแม่ ให้ความรักแก่เด็กไม่น้อยไปกว่า  
บุคคลที่เป็นพ่อแม่ ดังเช่นบทกล่อมเด็กที่ว่า

“เจ้านกกาเหว่าเอ๋ย ไข่ไว้ให้แม่กำพัก แม่กำกัหลรัก คิดว่าลูกในอุทร คานเอา  
ข้าวมาเผื่อ คานเอาเหยื่อมาป้อน ถนอมไว้ในรังนอน ช้อนเอาเหยื่อมาให้กิน...”

## 1.3 แสดงถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

โดยทั่วไปลักษณะของเรือนไทยในอดีตจะมีได้สูง ใช้ประกอบกิจการงานทั้งหลายทั้งปวง เช่น  
เป็นที่เก็บเครื่องมือ ที่ทอผ้า ที่ปักผ่อน หรือแม้กระทั่งผูกเปลเพื่อเป็นที่ให้เด็กนอน จากการศึกษา

บทเพลงกล่อมเด็กทำให้เห็นถึงวิธีการ อบรมเลี้ยงดูเด็กได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการเลี้ยงดูด้วยอารมณ์สุนทรีย์ ผู้เลี้ยงจึงนิยมใช้วิธีการร้องเพลงเพื่อขับกล่อมให้เด็กนอนหลับ ที่นอนสำหรับเด็กนั้นจะเป็นเปล เพื่อให้เด็กเกิดความสบายและเพลิดเพลินหลับได้อย่างเต็มที่ โดยผู้เลี้ยงจะขับกล่อมและไกวเปลไปด้วย ดังบทเพลงที่ว่า

“นอนไปเกิดแม่จะกล่อม นวลละม่อมแม่จะไกว  
ทองคำแม่ย่ำร้องให้ สายสุดใจเจ้าแม่เอ๋ย”

บางบทเพลงได้กล่าวถึงการเลี้ยงที่ผู้เลี้ยงใช้การอุ้มเด็กมาก ๆ ก็จะทำให้เด็กเคยตัวที่เรียกว่า เด็กติดมือ หรือเคยมือ ถ้าคนอื่น ๆ มาอุ้ม เด็กก็จะร้องไห้เพราะไม่คุ้นเคยได้ ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้าเนื้อนุ่มเอ๋ย อุ้มเจ้านักจะเคยมือ  
วางลงเสียบ้างเถิดฤฯ บุญลือเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

ในการเลี้ยงดูลูก ผู้ที่เป็นแม่มักจะนิยมเลี้ยงดูลูกด้วยน้ำนมตนเอง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตทางร่างกายของลูก รวมไปถึงวิธีการอุ้มลูกเพื่อให้คุณนมจากอกแม่ยอมทำให้เกิดการสัมผัสที่อบอุ่นอันมีผลทางด้านจิตใจต่อทั้งตัวลูกเองและผู้เป็นแม่ ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้าเนื้อละเอียด เกลียดแม่หรือไร เกลียดแม่แล้ว  
เจ้าจะกินนมใคร สายใจเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

## 2. ภูมิปัญญาแสดงเรื่องราวส่วนปัจเจกชน

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเรื่องราวส่วนบุคคลเป็นทัศนะด้านคุณธรรมจริยธรรม มุ่งชี้แนะ ปลุกฝัง ให้บุคคลเกิดคุณสมบัติเฉพาะตน เพื่อความอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าของชีวิต อันเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ และความเข้าใจในชีวิต ตามที่ผู้แต่งบทเพลงนั้น ๆ หยั่งเห็นหรือเชื่อมั่น ทำให้ปัจเจกชนสามารถใช้ชีวิตไปในทางที่เหมาะสมในสังคมนั้น ๆ ทั้งสามารถดำรงตนอยู่และมีส่วนร่วมในสังคมใหม่ได้อย่างมีความสุข และปรับตัวเข้ากับค่านิยมของสังคมได้ เพลงกล่อมเด็กได้ให้ภูมิปัญญาแสดงเรื่องราวที่เป็นปัจเจกชนดังนี้

### 2.1 การฝึกฝนตนเองให้เป็นคนมีคุณลักษณะพึงประสงค์ของสังคม

ในบทเพลงกล่อมเด็กภาคกลางชี้แนะว่าการกระทำตนให้เป็นผู้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสังคมนั้นมีหลายวิธี เช่น การศึกษาหาความรู้เล่าเรียน การงดเว้นจากอบายมุข และต้องมีความสามารถหลากหลายด้านทั้งหญิงและชาย เช่น ผู้หญิงต้องมีความรู้ในงานบ้านงานเรือนติดตัวไว้ รู้จักการปฏิบัติตนให้มีความสามารถทางด้านการงานบ้านงานเรือน การประดิษฐ์เย็บปักถักร้อยของใช้ในครัวเรือน การทำเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย หรือความสามารถในการฟ้อนรำ ดังบทเพลงที่ว่า

“เขาสูงเอ๋ย มีแต่ฝูงกิ้งกิ้งนิน เก็บเอาดอกซ่อนกลิ่น ร้อยเป็นสร้อยอาภรณ์  
บ้างก็ทำเป็นฟูก บ้างก็ทำเป็นหมอน ทำกำไลใส่กร แล้วก็พ้อนรำเอ๋ย”

ในบทเพลงอีกหลาย ๆ บทยังแทรกคุณลักษณะของการทำงานในด้านการเกษตร รดน้ำต้นไม้ ซึ่งแฝงไว้ให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกถึงความขยันทำกรางงานอันเป็นความดีที่เกิดจากการสอนให้ฝึกฝนตนเอง ให้เป็นคนที่มีลักษณะนิสัยพึงประสงค์ของสังคมอีกด้วย ดังบทเพลงที่ว่า

“วันเอ๋ยวันนี้ พี่จะไปทำม่วง ไปปะนางนมพวง เจ้าตักน้ำมารดพลู  
ฝนฟ้าเจ้าข้าเอ๋ย เขยลงมาให้ชู ชู ให้เย็นทั้งรากพลู เย็นทั้งนวลอุแม่นา”

และ “วันเอ๋ยวันนี้ พี่จะไปทำพลับ พี่พบนางงามสรรพ เจ้าตักน้ำมารดแดง  
ฝนฟ้าเจ้าข้าเอ๋ย เขยลงมาแรงแรง ได้เย็นทั้งรากแดง เย็นทั้งนวลอุแม่นา”

## 2.2 การรู้จักวางตนให้เหมาะสมกับวัย

การปฏิบัติตนของลูกในการอบรมเลี้ยงดูนั้น ผู้ที่เป็นพ่อแม่หรือผู้ที่เลี้ยงดู ได้สอนถึงการวางตนให้เหมาะสมว่า เด็กนั้นควรเชื่อฟังคำสั่งสอน คำตักเตือนของผู้ใหญ่ เช่น แม่เตือนไม่ให้ลูกไปในสถานที่ที่อาจทำให้ลูกได้รับอันตรายต่อตนเอง ก็ไม่สมควรที่จะขัดขวางหรือดื้อรั้นต่อคำตักเตือนของพ่อแม่ ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้าเนื้อละเอียดเอ๋ย ช่างเข้าในเพนียด แม่มิให้เจ้าไปดู ช่างพลายตกน้ำมัน  
มันคลั่งเป็นบ้าอยู่ แม่ห้ามไว้มิให้ดู บุญชูเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

อีกทั้งในเยาว์วัย เด็กจะชอบเล่นกับเพื่อนและการเล่นกลางแจ้งที่ร้อน ๆ จะทำให้เด็กไม่สบาย เป็นไข้ได้โดยง่าย ฉะนั้นเด็กควรรู้จักการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามคำสอนของแม่ ดังบทเพลงกล่อมเด็กที่ว่า

“เจ้าสุตสงวนเอ๋ย เพื่อนเล่นเขามาชวนเจ้าอย่าไป แคดร้อนขวัญอ่อนจะนอนไข้  
สายใจแม่คนเดียวเอ๋ย”

และบทเพลงที่ว่า

“เจ้าทรมสงวนเอ๋ย สงวนเจ้าไว้แต่บนเรือน แม่มิให้โหมงามไปตามเพื่อน  
อยู่เรือนเจ้าคนเดียวเอ๋ย”

อนึ่งบทเพลงนี้ ผาสุก มุทอมธา (2535: 33) อธิบายว่า

“เนื้อเพลงนี้แสดงถึงการเลี้ยงดูลูกสาวให้อยู่กับบ้านกับเรือน ไม่อยาก  
ให้คบเพื่อนเพราะเกรงว่าเพื่อนจะทำให้เด็กเสียคน”

นอกจากนี้ยังมีบทเพลงแสดงให้เห็นถึงการที่พ่อแม่สอนลูกให้ลูกคนโตช่วยเหลือพ่อแม่ในการดูแลน้องและเลี้ยงน้องแทนพ่อแม่ ในขณะที่พ่อแม่ออกไปทำงาน เป็นการสอนให้ลูกผู้พี่ได้รู้จักบทบาทหน้าที่ของพี่ที่พี่มีต่อน้อง อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัวด้วย ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้านกเขาเถื่อนเอ๋ย ให้เจ้าอยู่เรือนเลี้ยงน้อง แม่จะไปขายของ เลี้ยงน้อง  
เกิดพ่อคุณเอ๋ย”

หรือ “เจ้านกเขาเถื่อน อยู่เรือนเลี้ยงน้อง แม่จะไปปั่นฝ้ายขายของ เลี้ยงน้องให้จงดี”

และ “โยนชิงช้า ตาผูกไว้กิ่งแก้ว เจ้ากินแล้ว พาน้องไปเล่น เจ้าเคยไกว หรือเจ้าไกว  
ยังไม่เป็น จะไปไกวชิงช้าเล่น น้องจะร้องไห้เอ๋ย”

### 2.3 ความเข้าใจต่อวิถีมนุษย์และวิถีโลก

ภูมิปัญญาไทยแสดงไว้ในเพลงกล่อมเด็กส่วนหนึ่ง คือหลักคำสอนบอกกล่าวสารัตถะชั้นนำ บุตรหลานเกิดความเข้าใจต่อวิถีของมนุษย์และวิถีโลก เพื่อจะได้มีความเท่าทันคนรู้จักขึ้นเงยของผู้อื่น รู้เขารู้เรา รวมทั้งมีศิลปะในการดำเนินชีวิตเพื่อดำรงอยู่ได้ในสังคม และมีสารัตถะที่เป็นเครื่องเตือนใจ ในการแก้และกันปัญหาต่างๆ อันอาจเกิดขึ้นเฉพาะตน เช่น การแสดงให้เห็นถึงวิถีของชีวิตว่าการศึกษาได้พำนักอาศัยอยู่ในสถานที่ที่ปลอดภัยจะช่วยให้เรารอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ได้ ดังบทเพลงที่ว่า

“นกเขาขันเอ๋ย อยู่ในรังตัวเดียว ไม่ต้องระวังกาเหี่ยว ว่ามันจะเฉียวเอ๋ย”

และแสดงให้เห็นได้ว่าบ้านหรือที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ให้ความอบอุ่นและความปลอดภัยแก่เรา ดังบทเพลงที่ว่า

“เจ้านกขมิ้นเหลืองอ่อนเอ๋ย คำแล้วจะนอนที่ตรงไหน จะนอนไหนกินนอนได้  
สุขทุกข์ไม่ก็เคยนอน ลมพระพายพัดมาอ่อนๆ เจ้าเคยจรมานอนรังเอ๋ย”

นอกจากนี้ชี้ให้เห็นว่าในสังคมเรานั้นย่อมมีการคดโกงแก่งแย่งกัน และมีการทะเลาะเบาะแว้งกันอีกด้วย ดังบทเพลงที่ว่า

“นกคัลลิงโคลงเอ๋ย มันมาชิงไฟรงนกเอี้ยง เห็นเจ้าของเขามา มันกลับหันหน้า  
มาเอียง ร้องอ้อยอเอี้ยงเอี้ยง เอี้ยงเจ้าของเขาเอ๋ย”

หรือบางบทเพลงสอนเรื่องสัจธรรมหรือความจริงของธรรมชาติที่เกิดขึ้นเช่นว่า สิ่งเกิดขึ้นมาก่อนจะมีความเก่าแก่ไปตามกาลเวลา ย่อมจะสลายไปก่อนสิ่งเกิดขึ้นทีหลัง และจะหมุนเวียนเป็นวัฏจักร ดังเช่นต้นไม้ไม้ใบแก่แล้วร่วงหล่นก่อนใบอ่อนซึ่งแตกขึ้นมาทีหลังที่ยังคงอยู่ ดังบทเพลงที่ว่า

“โกละเห่ โพธิ์ทะเลลัดใบ ใบแก่ร่วงก่อน ใบอ่อนแตกใหม่ โพธิ์ทะเลลัดใบ  
สายใจแม่คนเดียวเอ๋ย ”

### 3. ภูมิปัญญาแสดงคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรม คือคุณภาพจิตใจอันประเสริฐ แสดงออกเป็นจริยธรรมที่คนในสังคมที่มุ่งความเจริญ  
ร่วมแรงร่วมใจกันยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงตนให้อยู่รวมและร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

ดังที่ สิทธิ บุตรอินทร์ (2532, 179-186) กล่าวโดยสรุปว่า

“คนในครอบครัวต่างมีส่วนช่วยกันรับผิดชอบในการปลูกฝังและพัฒนา  
คุณธรรมแก่บุตรหลานของตน”

หนึ่งในข้อนี้ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (2548: 59) อธิบายเพิ่มเติม  
ถึงการปลูกฝังคุณธรรมที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กว่า

“ลักษณะของครอบครัวไทยซึ่งมีคนหลายรุ่นคือ ปู่ย่าตายาย พ่อแม่และลูกหลาน  
ได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันหรือไปมาหาสู่กันเสมอ นับเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีศักยภาพต่อการ  
ทำหน้าที่ปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมแก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม โดยเฉพาะการปลูกฝัง  
และพัฒนาพื้นฐานที่สำคัญของการมีคุณธรรม”

เพลงกล่อมเด็กนอกจากจะใช้กล่อมเด็กโดยตรงแล้ว หากวิเคราะห์ให้ถ่องแท้จะสังเกตได้ว่า  
พ่อแม่มักใช้เป็นสื่อในการอบรมสั่งสอนเด็กไปในตัวด้วย แม้ว่าทารกยังไม่รู้ความแต่เนื้อหาของเพลง  
ก็อาจจะช่วยกล่อมเกลাজิตใจของเด็กผู้เป็นพี่หรือเด็กที่โตพอจะรู้ความ เมื่อได้ยินเพลงกล่อมเด็กอยู่เสมอ  
เนื้อหาส่วนใหญ่มีนัยว่าด้วยเรื่องการอบรมสั่งสอนก็มักจะไม่น่าพ้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมอันพึงประสงค์ของ  
สังคม อันแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่แฝงไว้ในบทเพลงกล่อมเด็กนั่นเอง

#### 3.1 คุณธรรมเรื่องความกตัญญูทวดเวที

สังคมไทยเป็นสังคมแห่งความสำนึกในบุญคุณของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง ตลอดจน  
บุคคลอื่นที่ให้การเลี้ยงดูเกื้อกูลกันมา กตัญญูทวดเวที คือ คุณสมบัติของคนดี ความสำนึกในพระคุณ  
จึงเป็นคุณธรรมที่ลูกต้องมี ต้องมีความกตัญญูรู้คุณ ความกตัญญูทวดเวทีเป็นค่านิยมที่คนไทยถือว่า  
ผู้ใดมีบุญคุณเราต้องมีหน้าที่ต้องตอบแทน ดังที่ ชัยวัฒน์ อดิพัฒน์ และวิธาน สุวิคุปต์ (2535: 75)  
กล่าวว่า

“คนไม่กตัญญูถือว่าเป็นคนไม่ดี ไม่มีผู้คบหาสมาคมด้วย ดังนั้นคนไทย  
จึงมักสอนลูกสอนหลาน ให้ยึดมั่นในความกตัญญูทวดเวทีเสมอมาจนกลายเป็นค่านิยม  
อันล้ำเลิศอย่างหนึ่งของคนไทย”

ดังที่เพลงกล่อมเด็กได้สอดแทรกสาระดังกล่าวว่า พ่อแม่มีความหวังไว้ให้ลูกเป็นเพื่อน  
คอยช่วยเหลือในยามที่พ่อแม่แก่เฒ่า หวังพึ่งพาอาศัยในอนาคต ซึ่งลูกต้องดูแลปรนนิบัติรับใช้พ่อแม่  
ในยามแก่เฒ่า เช่น

“เจ้าบุญประเสริฐเอ๋ย เกิดในดอกจําปี แม่เลี้ยงเจ้าไว้ หมายถึงจะฝากผี พ่อทองดี  
ของแม่เอ๋ย”

หรือ “นอนเสียเถิด ขวัญข้าวเกิดในพลับพลึง แม่เลี้ยงเจ้าเอาไว้ หมายถึงได้พึ่ง  
เอวกลิ้งแม่คนเดียวเอ๋ย”

หรือ “นอนเสียเถิดเอ๋ย ขวัญข้าวเกิดในดอกบัว เลี้ยงไว้หวังจะได้เป็นเพื่อนตัว ทูนหัว  
เจ้าคนเดียวเอ๋ย”

และ “โละเทห์เทห์ เจ้าขุนทะเลระลอก คลื่นซัดมาเหมือนจอบระลอกซัดมา  
เหมือนแห่น พลัดพ่อและพลัดแม่ เลี้ยงเจ้าไว้จะเอาบุญ ต่อเติบหน้ากล้าแข็ง  
มีเรี่ยวแรงจะแทนคุณ เลี้ยงเจ้าไว้เอาบุญ เจ้าขุนทะเลระลอกเอ๋ย”

### 3.2 คุณธรรมในการครองเรือน

บทเพลงกล่อมเด็กนอกจากจะมีสาระตักเตือนเพื่อให้สอนเด็กแล้ว เพลงกล่อมเด็กยังทรงคุณค่า  
สำคัญในการแสดงทัศนคติต่างๆ เป็นแนวทางชี้แนะให้สมาชิกของครอบครัวมีส่วนร่วมในการสร้างสถาบัน  
ครอบครัวให้เกิดเสถียรภาพ ปราศจากปัญหาต่างๆ ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาของไทยที่บรรจุสาระเกี่ยวกับ  
สถาบันครอบครัวที่เน้นในเรื่องศิลปวิทยาในการครองเรือน ร่วมมือกันทำมาหากิน ความซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง  
เพื่อรักษาเกียรติซึ่งกันและกัน และความสุขสมหวังในการครองเรือน ปัญหาการกดขี่ทางเพศที่สามีบางคน  
กระทำต่อภรรยา รวมทั้งปัญหาครอบครัวอันเกิดจากเครือญาติ และการเกี้ยวพาราสีของฝ่ายชายที่มี  
ต่อฝ่ายหญิง

ศิลปวิทยาการครองเรือนครองรัก ชี้ให้เห็นคุณลักษณะประการหนึ่งที่ผู้หญิงควรมีนอกจาก  
ความสุภาพอ่อนน้อมในฐานะเป็นกุลสตรีแล้วนั้น ผู้หญิงควรต้องมีความรู้ความสามารถในงานบ้านงานเรือน  
การหุงหาอาหาร อันเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตในการครองเรือนราบรื่น มั่นคงและเจริญก้าวหน้า  
ดังตัวอย่างเช่น

“ลูกเอ๋ยลูกสาว ลูกของชาวเมืองเหนือ ทาขมิ้นเป็นเนื้อ ทำอะไรก็ไม่เป็น หุงข้าว  
แต่ละหม้อ สิ้นฟืนก่อเป็นเกวียนเข็น บ้างก็สุกบ้างก็ดิบ บ้างก็เป็นท้องเส้น หุงข้าวก็ไม่เป็น  
หน้าชาล้นไม่มีอายเอ๋ย”

นอกจากนี้บทเพลงกล่อมเด็กยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่าในการทำงานสิ่งใดแล้ว ถ้าคู่สามี ภรรยา  
มีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือไม่รู้จักผ่อนปรนกัน เอาแต่ทะเลาะวิวาทกัน การงานสิ่งนั้นก็จะไม่ประสบ  
ผลสำเร็จ ดังเช่นแสดงไว้ในเพลงกล่อมเด็กที่ว่า

“โละเทห์โละทีก ลูกขึ้นแต่ดึกทำขนมแข่งม้า ผัวก็ตีเมียก็ด่า ขนมหงมม้า  
คาหม้อแกง”

อีกทั้งเพลงกล่อมเด็กบางบทยังสอนในเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อคู่ครอง ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก โดยเฉพาะฝ่ายหญิงจะล่วงละเมิดไม่ได้ ถ้าใครฝ่าฝืนจะถูกตำหนิอย่างร้ายแรง ถ้าหากสตรีที่มีสามีแล้ว ไปคบชู้ผู้ชายอื่นจะทำให้เป็นที่ครหานินทาของชาวบ้านได้ การคบชู้ในสังคมไทยถือว่าเป็นเรื่องเลวทราม เป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ของสังคม คู่สามีภรรยาไม่ควรประพฤติปฏิบัติเพราะค่านิยมของสังคมไทยเป็นแบบ ผัวเดียวเมียเดียว และพบว่ามีเพลงกล่อมเด็กที่ได้กล่าวเน้นในเรื่องนี้ เช่น

“วัดเอยวัดนอก มีแต่ดอกแคแดง ดอกคำยั้งแพง สาวน้อยจะห่มสีชมพู เจ้ามี  
ผ้าแล้ว จะแต่งไปให้ใครดู แต่งตัวล่อชู้ เขาก็รู้อยู่เต็มใจ”

การศึกษาด้อยคำภาษาจากบทเพลงกล่อมเด็กนั้นทำให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาไทย หลากหลายลักษณะและหลายจุดประสงค์ นอกจากเกิดประโยชน์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ดังกล่าวมาแล้ว หากได้ศึกษาอย่างกว้างขวางผู้เขียนเห็นว่าเพลงกล่อมเด็กยังเป็นกระจกเงา สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่คนไทยในอดีตจนสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การอาชีพ อาหารการกิน ตลอดจนสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่อง เพลงกล่อมเด็กเป็นวิธีการหนึ่งที่เชื่อมโยงให้เราได้รับทราบถึงภูมิปัญญาของคนไทยเกี่ยวกับการจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่มุ่งเน้นการผลิตแบบ พึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันอีกด้วย

## เอกสารอ้างอิง

- การศึกษานอกโรงเรียน. [ม.ป.ป.] **ชุดวิชาการศึกษานอกโรงเรียน หมวดวิชาพัฒนาสังคมและชุมชน.** [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.ebook.nfe.go.th/>
- ชัยวัฒน์ อุตพัฒน และ วิชาน สุชีวกุปต์. 2535. **หลักการดำรงชีวิตในสังคม.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธิดา โมสิกรัตน์. 2542. **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ 9.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บุปผา บุญทิพย์. 2543. **คติชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ผาสุก มุทเมธา. 2535. **คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.** ฉบับปรับปรุง. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. 2545. **ความรู้คู่สังคม.** พิษณุโลก: รวมผลงานวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม. 2548. **ร่วมแรงแข่งขันร่วมกันทำดี.** กรุงเทพฯ: สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้.
- สิทธิ บุตรอินทร์. 2532. **มนุษยนิยม.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุทธินันท์ พงศ์ไพบูลย์. **รายงานการวิจัยวิเคราะห์สาระตะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้.** สงขลา: โครงการฝ่ายวิจัย สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.